

Terimlerde Kapsam Sorunu: “Zarf” Örneği

Leylâ KARAHAN*

Özet:

Terimler, bilim, sanat ve meslek dallarının özel kelimeleridir. Her disiplinin kendi terim varlığı ile ilgili köken, kapsam, yaygınlık, birlik vb. konularda birtakım sorunları vardır. Türk dilciliğinde terimlerin kökeni sorunu, yaklaşık yüz yıldan beri bu alanın uzmanlarını meşgul etmiştir. Terimlerde kapsam sorunu ise köken sorunu kadar ön plana çıkmamıştır. Bu bildiride “zarf” örneğinden hareketle terimlerde kapsam sorunu ele alınacaktır.

Her terim, bir kavramı karşılar. Birbiriyle ortak noktası bulunmayan kavramları aynı terimle anlatmak, kavram kargaşasına yol açar. Bu sebeple, terimlerin kapsam alanını doğru belirlemek gerekir. “Zarf” terimi, bir dil bilgisi terimidir. Bu terim etrafında bugüne kadar pek çok tartışma yapılmıştır. Kökeni dışında yapılan tartışmalardan biri, “zarf” teriminin tür-görev ayırımını yansıtmıyor oluşudur. Zarf terimi ile ilgili üzerinde pek az durulan bir başka sorun da “tür” adı olarak “zarf”ın birden fazla kavramı karşılıyor olmasıdır. Bildirinin hareket noktası, bu sorun olacaktır.

Anahtar kelimeler: zarf, terim, zarfın kapsamı, zarfın tanımı

Abstract:

Terms and Scope Problems: the “Adverb” Example

Terms are unique words in science, arts and professional fields. Every discipline has some problems about its root, scope, extensiveness, unity etc. within its own term abundance. For almost a century, experts have been preoccupied with problems regarding term roots in Turkish linguistics. Problems with terms and scope did not attract attention in the same way that root problems have. In this paper, this scope problem will be examined from the point of view of the “adverb” example.

Every term is equivalent to a concept. Expressing concepts, which do not have something in common, with the same term, creates a contradiction in terms. Therefore, it is necessary to determine the scope of the term in a correct manner. The “Adverb” is a linguistic term. Within the framework of this term, many debates have persisted so far. One of the debates is regarding the fact that the “adverb” does not reflect a word type-function distinction. One of the mostly ignored problems about the term, adverb, is that as a “type” name, “adverb” corresponds to more than one concept. The backdrop of the paper will address this problem.

Key words: adverb, term, scope of the adverb, definition of the adverb

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi.

Her terim, bilim, sanat veya meslek dallarına ait bir kavramı karşılar. Terimlerin en önemli özelliği, tek bir kavramı karşılıyor olmasıdır; sınırları belirli ve nettir. Söz gelimi bir gramer terimi olan sıfatın, isimleri nitelendirme ve belirtmekle görevli dil birimlerinin adı olarak sınırları belirlenmiştir. Terimler, temsil ettikleri kavramların niteliğine göre içinde başka terimleri de barındırabilir. Buna bağlı olarak her terimin kapsamı da birbirinden farklı olacaktır. *Cümle* ve *yüklem* terimleri, bu farklılığı gösteren iyi birer örnektir. İki terim arasında, karşıladıkları kavramlar bakımından bir iç içelik ilişkisi bulunmaktadır. Cümle, içinde yüklemle birlikte başka kavramları da taşıyan, yüklemden daha kapsamlı bir gramer teriminin adıdır.

Sınırları belirli ve net olmayan terimler, kullanıldıkları alan için sorunludur; iletişimi zorlaştırdığı; yanlış anlamaya, hatta anlamamaya sebep olduğu için Ahmet Cevat Emre'nin ifadesiyle *bir misale uygun düşse beş misale uymaz* denilerek eleştirilir¹.

Bu bildirinin konusu, bir dil bilgisi terimi olan *zarf*'in kapsamı ile ilgili sorunlardır.

Zarf, Arapça kökenli bir dil bilgisi / gramer terimidir. Kaynaklarda bu terimin, *belirteç*, *ulaç*, *fiil ulağı*, *katmaç* gibi karşılıkları da bulunmaktadır. Zarf, gramerin en çok tartışılan konularından biridir². Tartışmalar genellikle “zarf” teriminin tür-görev ayrımını yansıtmıyor oluşu noktasına odaklanmış, *Zarf bir tür adı mıdır, bir görev adı mıdır? Zarf – zarf tümleci ayrımı nedir?* gibi soruların cevapları tartışılmıştır. Ben bu konuyu bildirimim dışında bırakıyor ve daha az durulan zarfın kapsamı ile ilgili iki sorunu ele alarak bir durum tespiti yapmak istiyorum:

Birinci sorun şudur: *Zarf terimi, birden fazla dil bilgisi kavramının adı olarak kullanılmaktadır. Bu durumda terimin kapsamı, niteliği bakımından uyumlu mudur?*³

Terimlerin kapsamı, tanımlarda ifadesini bulur. Cumhuriyet döneminde yazılmış gramer kitaplarında *zarf* terimi, birbirine benzer şekillerde tanımlanmıştır. Benzer tanımları tekrarlamadan burada sadece birçok çalışmada kaynak olarak kullanılan üç kitaptaki tanıma yer vereceğim:

Banguoğlu, 1940 yılında yayımlanan *Ana Hatlariyle Türk Grameri*'nde zarfı, *füllerden ve sıfatlardan evvel gelerek bunların hâl ve vaziyetini tayin suretiyle manalarını tadil eden kelimeler* olarak tanımlamış; bölüm içinde *mukayese*, *tekit* ve *küçültme*'nin de yine zarflarla yapılacağını belirtmiştir (1940: 37-39). Banguoğlu, daha sonraki kitaplarında da aynı tanıma tekrarlamıştır.

¹ Zamir tanımından hareketle, gramerlerde kapsayıcı, konusuna uygun bir tanım olmadığını ileri süren Emre, bu tanımları *bir misale uygun düşse beş misale uymaz* diyerek eleştirir (1941a: 2).

² Celal Demir'in *Türkçe Öğretiminde Zarf Tümleçleri* (2003) başlıklı çalışması, konuyla ilgili –özellikle öğretim boyutundaki – sorunların ele alındığı dikkate değer bir çalışmadır.

³ Bu sorun Demir 2003'te şöyle ifade edilmiştir: “*Bu gramerlerde ifade edildiği gibi, fiillere, fiilimsilere, sıfatlara ve kendi türünden kelimelere bağlanarak bu unsurların anlamını etkileyen, kelime ve kelime gruplarının hepsini aynı terimle karşılamak, dilimizin incelenmesinde ve öğretilmesinde bize kolaylık mı sağlıyor, zorluk mu çıkarıyor?*” (2003: 408). Çeşitli kaynaklarda zarfın kapsamı ile ilgili şu ifadeler vardır: “*...oldukça değişik sınıflardan birimler içerir* (Martinet 1998: 165); “*Gramerlerde zarf namı altında toplanılan kelimeler, son derece cinsleri muhtelif (heteroklit)tir*” (Emre 1931: 67).

Ergin'e göre zarf, *sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın manasını değiştiren isimler*'dir. (1960: 244-245).

En son kaynak kitaplardan biri olan Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri*'nde zarf, *fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık çokluk, bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözler* olarak tanımlanmıştır (2003: 451).

Bu üç tanıma göre zarf;

1. Fiilleri çeşitli bakımlardan niteler (*dün gitti, içeri girdi, hızlı yürüdü, çok çalıştı vb.*).
2. Sıfatları niteler/derecelendirir (*en güzel roman, çok iyi insan, daha çalışkan öğrenci vb.*).
3. Kendi cinsinden kelimeleri yani zarfları niteler/derecelendirir (*çok çabuk davrandı, daha hızlı yürüdü vb.*).

Bazı kaynaklarda bu kapsamın biraz daha genişletildiği görülür. Berke Vardar'ın “...bir eylemin, bir sıfatın, bir *ilgecin*, bir *bağlacın* ya da kendi türünden bir başka birimin anlamını etkileyen, onu kesinleştirerek ya da kısıtlayarak belirleyen birim (Vardar 2007: 35)” şeklindeki tanımında bunlara “ilgeç” ve “bağlaç” da eklenmiştir ki *ilgeç* ve *bağlaç*'ın bu tanımda neden anlamlı birimler kabul edildiği ayrıca sorgulanabilir.

“Niteleme”, dil bilgisinde bazı kelime kategorilerinin görevidir. İsmi niteleyeni, “sıfat”; fiilin niteleyeni de “zarf”tır.⁴ Sıfat ↔ isim ve zarf ↔ fiil arasındaki ilişki, niteleyen-nitelenen ilişkisidir. Burada sıfat ve zarf için ortak olan, her ikisinin de niteleyen durumunda olmasıdır.

SIFAT ↔ İSİM (niteleyen ↔ nitelenen)

ZARF ↔ FİİL (niteleyen ↔ nitelenen)

Niteleyenlere sıfat ve zarf gibi iki ayrı ismin verilmesi, nitelenen unsurların farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Nitelenen unsur birinde isim, diğerinde fiildir. Bundan dolayı niteleyenler, ayrı ayrı terimlerle karşılanmış; ismi niteleyenlere sıfat, fiili niteleyenlere zarf adı verilmiştir. Bu kabulün kendi içinde bir mantığı vardır.

Zarf terimi, sadece fiili niteleyen unsurlar için kullanılmamakta, yukarıdaki tanımlarda da görüldüğü üzere sıfatı ve zarfı niteleyen unsurlar da zarf kapsamı içine alınmaktadır.

ZARF ↔ FİİL (niteleyen ↔ nitelenen)

ZARF ↔ SIFAT (niteleyen ↔ nitelenen)

⁴Zarfların fiilleri niteleme görevi ile ilgili Bülent Özkan'ın “Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları” (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007) başlıklı ayrıntılı bir çalışması bulunmaktadır.

ZARF ↔ ZARF (niteleyen ↔ nitelenen)

İsmi niteleyenlere *sıfat*, fiili niteleyenlere *zarf* adını veren mantığın ayrı birer kelime kategorisi olan sıfatı ve zarfı niteleyenlere başka adlar vermemesi, onları da zarf terimi içine yerleştirmesi bir çelişki gibi görünmektedir. Bu kabulün, bir açıklamaya ihtiyacı olduğu açıktır. Ergin'in zarf için *sıfatların veya başka zarfların manasını değiştirmekte de kullanılmakla beraber asıl kullanılış sahaları, fiillerdir* diyerek fiile vurgu yapması, düşündürücüdür. Çünkü zarf hem fiili, hem sıfatı hem de kendi cinsinden bir kelimeyi niteliyorsa *asıl kullanılış sahaları* ifadesi, sadece fiil için değil sıfat ve zarf için de geçerli olmalıdır (1962: 244-245).

Şimdi de gramerlerdeki zarf teriminin kapsamı ile ilgili kabullerin kökenine, geçmişine bakalım.

Bergamalı Kadri, *Müyessiretü'l-Ulum*'da zarfı şöyle anlatır: *Zarf, kaba kacağa dirler; kaba kacağa zarf anun için dirler ki içine yimek ve taam girür. Esmâ-i zurûfa da zurûf diyü anun için dirler ki fiil anun içinde işlenür... Amma bu mezkûrata zurûf didüğümüz, fil bunların içinde işlendiği itibarladır*. Kitapta {-DA} eki de edat-ı zarftır (2002: 46-47). Görüldüğü gibi 15. yüzyılda yazılmış bu gramerde zarf, sadece fiil niteleyicisi olarak kabul edilmekte, fiili zaman ve yer bakımından tamamlayan birimlere zarf adı verilmektedir.

Kavaid-i Osmaniyye'de *zarf-ı mekân* ve *zarf-ı zamandan* söz eden Ahmet Cevdet Paşa da zarfı sadece fiilin niteleyicisi olarak görür. Yer ve zaman bildirerek fiili tamamlayan bütün kelimeler eserde zarf; {-DA} eki de *edat-ı zarf* sayılmaktadır. *Pek, çok, en, gayet* kelimeleri ise zarf değil, daima sıfattan önce kullanılan birer edattır (2007: 54, 94). Abdullah Ramiz Paşa'nın 1866 tarihli gramerinde de *en, ziyade, daha* kelimeleri için *edat-ı tafdil* terimi kullanılmıştır (1999: 20). 19. yüzyılın ikinci yarısında Mehmet Raşid tarafından yazılan *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türki*'de zarf terimi hiç geçmez. Bugün zarf olarak kabul edilen kelimeler için eserde *isim* veya *edat* terimi kullanılmıştır (Böler 2008: 11). Aynı dönemde yazılan Süleyman Hüsnü Paşa'nın *İlm-i Sarf-ı Türki*'sinde de dokuz kelime türü arasında zarf yoktur (2006: 5). Tahir Kenan, *Kavaid-i Lisan-ı Türki*'de Ahmet Cevdet Paşa gibi *zarf-ı zaman* ve *zarf-ı mekândan* söz etmekte, {-DA} ve {-A} eklerine *edat-ı zarf*, bu ekle kullanılan kelimelere *zarfiye* adını vermektedir. Kitapta *en, daha, hayli, gayet, pek* gibi kelimeler için işlevlerine göre *edat-ı mübalağa, edat-ı teksir, edat-ı tafdil, edat-ı intiha ve mübalağa vb.* terimler kullanılmıştır (2004: 40, 100, 110, 116, 118, 126, 129, 156). 20. yüzyıl başlarına kadar yazılmış bütün gramer kitaplarında, genellikle bu bilgiler tekrar edilmiş; fiili niteleyenler *zarf*, sıfat ve zarfı niteleyenler *edat* olarak adlandırılmıştır. Bu yaklaşım, Arap gramercilik anlayışı ile ilişkilidir. Arapça gramerlerde sadece fiilin işlendiği mekânı veya zamanı bildiren kelimelere *zarf / mefulün fih* adı verilmektedir. Fiilin tarzını bildiren kelimeler ise bu gramerlerde zarf değil *mefulün mutlak, mefulün leh, hâl* vb. isimlerle anılır (Koçak 1992: 145-161).

Türk gramerciliğinde bugünkü zarf anlayışının kaynağı, Hüseyin Cahit'e dayanır. Hüseyin Cahit, *Edebî Hatıralar*'ında Ahmet Cevdet Paşa'nın *Kavaid-i Osmaniyye*'sinin Arapça etkisinde olduğunu, kendisinin *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı eserini Avrupa gramer metodu ile yazdığını anlatır (Yalçın 1935: 174). Böylece önceleri Arap gramercilik

anlayışına göre yazılan eserlerin yerini bu defa Fransız gramercilik anlayışını yansıtan bir eser almıştır. Bu anlayış değişikliği ile, bir eleştiri ve tartışma ortamı da hazırlanmış olur. Banguoğlu, Hüseyin Cahit'in bu yaklaşımını şöyle eleştirmektedir: “*Vaktinde şiddetli itirazlarla karşılanan bu teşebbüs, aslında Türkçenin bu sefer de Fransız grameri kalıplarına zorlanması olmuştur... Ancak yapılan iş, netice itibariyle dili yabancı bir kalıptan çıkarıp gine başka bir yabancı kılığa sokmaktı. İşte son zamanlara kadar basılan mektep gramerlerimiz bu iki türlü yabancı an'nenin tereddidi etmiş bir halitasından ibaret olmuştur.*” (1987: 37-38). Hüseyin Cahit'in eseri, yazıldığı dönemde çok okunmuş ve daha sonra yazılan gramer kitaplarını da etkilemiştir.

Hüseyin Cahit, Avrupa gramer metodu ile yazdığı *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı eserinde yedi kelime çeşidinden biri kabul ettiği zarfı “*sıfatın, fiilin yahut kendi cinsinden bir kelimenin ma'nasını tadile hizmet eder.*” (2000: 333) şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım farklı ifadelerle ama esasta aynı olarak günümüze kadar gelmiştir. Sadece bir zarf örneği bile gramercilik anlayışının Hüseyin Cahit'le birlikte değiştiğini göstermek için yeterlidir.

Batı gramerlerinde fiili, sıfatı ve zarfı niteleyen kelimeler zarf sayılmakta ve yapısında *verb* (fiil) olan *adverbe*, *adverb*, *adverbium* kelimeleri ile karşılanmaktadır. John Lyons'un *Introduction to Theoretical Linguistics* adlı kitabındaki tanıma göre zarf -Ahmet Kocaman'ın çevirisiyle- “*bir eylemi, sıfatı ya da başka bir belirteç ya da belirteç öbeğini nitelemeye yarayan bir söz bölümüdür*”. Eserde zarfın ayrıca “*bir belirtecini ötekini nitelemesi anlamında, yinelemeli bir ulam*” olduğu da belirtilmektedir (1983: 292-293). Bugün gramerlerde yer alan zarf tanımı da böyledir.

Türkçenin gramerini yazan Batılı araştırmacılar da kendi geleneklerine uygun olarak zarfı, bu anlayış çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Denny'ye göre fiil, sıfat ve zarfları niteleyen kelimeler zarftır (2012: 234-282). Kornfilt, “*en üretken kategori*” olarak nitelendirdiği “*adverb*”leri eserinde böyle tanımlamıştır (1997: 98). Göksel-Kerslake'in eserinde de benzer ifadeler vardır (2005: 144-145; 218-220). Bildirinin başında tanımlarına yer verdiğimiz Banguoğlu, Ergin ve Korkmaz'ın zarfın kapsamı hakkındaki görüşleri aynıdır.

Zarfıla ilgili bu kabul, Batı gramerciliğindeki sıfat ve fiili birbirine yaklaştıran bir anlayışla yakından ilişkilidir. Lyons, yukarıda anılan eserinde sıfat ve fiil arasındaki yakınlığı özetle şöyle açıklar:

Sıfatların nitelikleri, fiillerin ise iş veya durumları anlattığı söylene de nitelik ile durum arasındaki fark, iş ile durum arasındaki farktan daha azdır. Yani nitelik bildiren sıfatlarla durum bildiren fiiller birbirine daha yakındır. İş fiilleriyle durum fiilleri arasında yakınlık ise daha azdır. Sıfatlar, *Mary güzeldir (Mary is beautiful)* örneğinde olduğu gibi yüklem olabilir; *Mary güzel olacaktı (Mary would have been beautiful)* örneğindeki gibi de kip belirtmek üzere *dışlak eylem* üretilerek çeşitli eklerle birlikte kullanılabilir. Sıfat ve fiillerin bu bakımdan birçok ortak yönleri vardır ve çeşitli dillerde aynı *derin yapı* kategorisinin üyeleridir (1983: 291-292).

Lyons'un açıklamasına göre sıfat ve durum fiilleri arasındaki bu yakınlık, bunları niteleyen unsurların da ortak olmasını gerektirmektedir. Fiili de sıfatı da niteleyen unsurlara zarf adı verilmesi, bu anlayışın bir sonucu olmalıdır.

Bir başka açıklama Nadir Engin Uzun'un *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe* adlı eserinden alınmıştır:

Uzun'a göre yüklem olan isimlerin hâl ekli tamlayıcı (bazı istisnalarla) almamasına karşılık, yüklem olan sıfatlar *Ali Ayşe'ye âşık* örneğinde olduğu gibi hâl ekli tamlayıcı olabilir / durum yüklenebilir. Böyle yapılarda aslında birer yardımcı fiil bulunduğu ve sonradan silindiği, yardımcı fiilin silinmediği *Ali'nin Ayşe'ye âşık olduğu* örneğinden hareketle iddia edilebilir. Yani sıfatlar *derin yapı*da bir yardımcı fiil ile birlikte bulunurlar. Yardımcı fiil, çeşitli durumlarda yüzey yapıda görünür Zarf, yüzey yapıda sıfatı niteler gibi görünse de aslında derin yapıda sıfatı değil *sıfat+yardımcı fiil* yapısını nitelemektedir (2000: 210-211).

Uzun'un bu görüşü, sıfatı da fiili de niteleyen birimlerin aynı terimle, zarf terimiyle karşılanmasını açıklar mahiyettedir. Ancak bu açıklamaların hiçbiri, zarfı niteleyen birimlere neden zarf adı verildiğini anlamaya yardımcı değildir.⁵

Zarf teriminin kapsamı ile ilgili ikinci sorun, fiil niteleyeni olarak hangi kelimelerin zarf kabul edildiği veya edilmediği noktasında farklı görüşlerin gramerlerde yer almasıdır.⁶ Arap geleneğini yansıtan kavait kitaplarında bugün zarf sayılmayan bazı kelimeler zarf; zarf sayılan bazı kelimeler de edat olarak adlandırılmaktadır. {-DA} eki, bu eserlerde *edat-ı zarf*; {-DA} ekli isimler de *zarftır*. Fiilin tarzını gösteren kelimeler ise bu eserlere göre zarf değildir. Söz gelimi Tahir Kenan, bunları hâl ve temyiz isimleri olarak *mütemmimat-ı cümle* saymaktadır (2004: 33).

Hüseyin Cahit ve sonrası gramerlerde de tanımdaki ortaklığa rağmen zarf sayılan kelimeler bakımından bir birlik görülmez. Fiillerin hâl ekli tamlayıcıları bazı gramerlerde zarf olarak yer alırken bazılarında zarf kapsamı dışında tutulur. Bir gramerde edat/bağlaç kategorisi içinde gösterilen bir kelime bir başka gramerde zarf olarak yer alır. Bu karışıklık, zarfı, kapsamı bakımından daha da sorunlu bir terim hâline getirmektedir. Bazı gramerlerden alınan şu örneklerle sorunun boyutu daha iyi anlaşılacaktır:

Hüseyin Cahit, *Kitabım evde kaldı* örneğindeki {-DA} ekli ögenin *zarfiyete delalet eden* bir tamlayıcı (mütemmim) olduğunu belirtmektedir. Ona göre *ancak, yalnız* kelimeleri ile *Ahmet de geldi, gidip de geldi* örneklerindeki *da* ve aynı işlevdeki *dahi* kelimesi de zarftır (2000: 267, 333-335).

Deny yönelme, bulunma ve ayrılma bildiren bütün isimleri zarf kabul eder. Elöve'ye göre Deny'nin bu kelimeleri zarf sayması, bunların kendi dilindeki kelimelere anlamca denk

⁵ Karpuz'un zarfla ilgili "... eksiltili yapılarda bir sıfatın, bir zarfın yahut bir fiilin önüne de getirilebilir." şeklindeki açıklamasında geçen "eksiltili yapılar" ifadesi, Uzun'un görüşüyle paralellik arz ediyor gibidir (2001: 15).

⁶ Turan 1998'de gramercilerin zarfın yapısı ve semantiği ile ilgili birbirinden farklı düşüncelere sahip olmalarından dolayı farklı morfolojik elementleri zarfın yapısı içinde gösterdiklerine işaret edilir (2013: 301).

olmalarındandır (2012: 238). Deny, bugün birçok gramerde edat / bağlaç kategorisinde ele alınan *evet, hayır, elbette, dahi, bile, hatta, mi, değil, şayed* kelimelerini de zarf başlığı altında vermiştir (2012: 235, 254, 263-271).

Banguoğlu da Deny gibi {-A}, {-DA}, {-DAn} ekli bütün yapıları zarf kabul eder (1940: 38). Emre, bu yaklaşımı *tercümeçilik* olarak nitelendirmiş ve *tümleç* (yer tamlayıcısı) ile *fiil ulağı* (zarf)ı karıştırdığı için Banguoğlu'nu eleştirmiştir (1941: 29-32). Banguoğlu *evet, hayır* kelimelerini *gerçekleme zarfları* başlığı altında inceler (1990: 372). Emre, hâl ekli kelimeleri zarf saymaz ama ona göre *hele, ille, de, dahi, evet, hayır, muhakkak, acaba* gibi kelimeler zarftır (1945: 379; 2007: 226-227). Göksel-Kerslake, *Berlin'de, eve, havaalanından* gibi hâl ekli kelimeleri yer zarfı olarak adlandırmış; *ancak, yalnız, sadece* kelimeleri *adverbials* ana başlığı altındaki *exclusive adverbials* (2005: 239); *gerçekten, muhakkak, herhâlde, belki, kesinlikle* kelimelerini de *modal adverbials* alt başlığı ile vermiştir (2005: 218-219). Bu konuya Ergin ve Korkmaz'ın yaklaşımı diğer gramerlerden farklıdır. Ergin ve Korkmaz, {-A}, {-DA} ve {-DAn} ekli yapıları zarf saymaz. Ergin'e göre *ileri git-* örneğindeki *ileri* kelimesi zarf; kelimenin *ileriye* şekli, isimdir. Diğer gramerlerde yer alan birçok kelime, Ergin ve Korkmaz'da edat / bağlaç başlığı altında incelenmiştir (1962: 245; 2003: 452).

Zarf teriminin kapsamı ile ilgili bu tespitler, şunları düşündürmektedir:

1. Bugün *geleneksel* olduğu gerekçesiyle eleştirilen bütün gramer kitaplarındaki zarf tanımı Arap değil, Batı gramerliliği anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlayış, Hüseyin Cahit'le başlamıştır.

2. Zarf terimi, gramerlerde birbirinden farklı üç kelime kategorisinin (filin, sıfatın ve kendi cinsinden bir kelimenin) niteleyeni olarak kullanılmaktadır. Bir gramerde niteleme görevi yapan birimlerin zarf örneğinde olduğu gibi aynı terimle karşılanması bir ilke ise; bu ilke, ismi niteleyen kelimeleri de aynı terimle karşılamayı gerektirir. Halbuki gramerlerde sıfat terimi, kapsamı içine sadece ismi alırken; zarf terimi kapsamına sıfatı, fiili ve zarfı almaktadır.

3. Gramerlerde *en, daha, pek, gayet, çok* gibi sıfatı ve zarfı niteleyen kelimeler, birbirine işlev bakımından fiili niteleyen kelimelerden daha yakındır. Kaynaklarda *derece, miktar* işlevleri vurgulanan bu kelimeler, *Çok güzel roman* ve *Çok güzel yazdı* örneklerindeki *çok* gibi, *güzel*'i niteleyen, derecesini bildiren bir *sıfat* görünümündedir. *Sıfat* terimi bu kelimelere *zarf* teriminden daha çok yakışmaktadır. Bu soruna bağlı olarak, söz diziminde bazı kelime gruplarının isimlendirilmesinde de farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Söz gelimi *çok büyük ev* sıfat tamlamasının tamlayan unsuru olan *çok büyük* kelime grubu, *sıfat tamlaması, zarf tamlaması, zarf öbeği, zarf grubu* gibi çeşitli isimlerle karşılanmaktadır. Sıfat tamlaması, bir ismin bir sıfatla nitlendiği kelime grubu ise; *büyük* gibi bir nitelik isminin, kendisini niteleyen, derecesini bildiren *çok* kelimesiyle kurduğu *çok büyük* grubu da sıfat tamlaması sayılabilir.

4. Zarf teriminin sıfatın niteleyeni olarak kabul edilmesi, Batı gramerlerinde sıfatı derin yapıda *ol-* fiiliyle düşünen, böylece zarfı aslında sıfatın değil, *sıfat+yardımcı fiil* yapıları bir fiilin niteleyeni sayan bir anlayışın sonucudur. *Çok büyük / ev* gibi bir tamlamayı *Çok büyük*

olan / ev gibi düşünmek, sıfatın yapısında daima bir fiil barındırdığını farz etmek, bir derin yapı yaklaşımıdır. Buna göre *çok* kelimesi de *büyük ol-* fiilinin zarfı olacaktır⁷. Dili derin yapıya göre yorumlamak veya yorumlamamak bir tercihtir. Bu tercihin gramerin belirli konularını değil, bütün konularını kapsaması gerekir. Bugünkü gramerlerin tercihlerinin net olmadığını düşünüyorum.

5. Zarf tanımlarında yer alan *Fiillerden önce gelerek onların anlamlarını etkileyen, yönlendiren, niteleyen...* şeklindeki ifadeler, söz gelimi *Bugün geldi* örneği ile uyumlu olsa da *O, bugün nerede?* gibi bir cümle için kapsayıcı olmamaktadır. *Nerede* yüklemine, derin yapıda bir yardımcı fiille birlikte düşünmek, bu yaklaşım için açıklayıcı olabilir. Ancak bu, bütün isim cümlelerini fiil cümlesine tahvil etmek anlamına gelir ki, bazı dillerin yapısına uygun olan bu görüş, Türkçe için tartışılabilir. Yukarıdaki örneklerde yüzey yapıda görünen, isim veya fiil soylu yüklem nitelenmesidir. Bu durumda bir görev adı olarak zarfın kapsamı, kelime gruplarında (isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil grupları) ve cümlede (isim veya fiil cümlesi) yüklem nitelenen olarak belirlenebilir.

6. *Özellikle, ancak, belki, gerçekten* gibi kelimelerin bazı kaynaklarda *zarf*, bazı kaynaklarda *edat* veya *modal söz / kiplik söz* olarak kabul edilmesi, *niteleyen ↔ fiil* ilişkisinin de farklı yorumlandığını göstermektedir. Bu yorumlama, gramerlere bir sorun olarak yansımıştır. *Sessizce git-* örneğinde, *sessizce* kelimesi fiil tabanını niteler; hâlbuki *belki* kelimesi, *Belki gidecek* örneğinde olduğu gibi mutlaka kip eki almış bir fiili niteler / yönlendirir / etkiler. Birinde nitelenen fiilin *kılmış*'ı, diğesinde fiilin *görünüş*'üdür. İki kelime bu bakımdan aynı değildir. Gramerlerdeki *zarf* tanımının, *niteleyen ↔ fiil* ilişkisine, bu ayırım doğrultusunda bir açıklama getirmesi gerekir.

7. Bir gramer, dil biliminin evrensel ilkelerinden yararlanmalıdır. Ancak bu evrensellik, bir dili, yapı bakımından kendisine hiç benzemeyen başka bir dile göre değerlendirmek değildir. Önce Arap, daha sonra Batı gramercilik anlayışının etkisinde kalan Türk gramerciliğinin bugün her iki anlayışı da içinde barındırdığı, bu sebeple tanım, kapsam, sınıflandırma vb. bakımlardan çeşitli sorunlarının olduğu söylenebilir. Türk gramerciliği bugüne kadar *dil bilimi ilkeleri çerçevesinde kendi yapısına uygun* bir gelenek oluşturamamıştır.

KAYNAKLAR:

Abdullah Ramiz Paşa (1999), *Emsile-i Türkiye*, Haz.: Emir İçhem İdben, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Cevdet Paşa (2007), *Tertib-i Cedid Kavaid-i Osmaniyye*, Haz.: Esra Karabacak, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (1940), *Ana Hatlarile Türk Grameri*, Maarif Matbaası, İstanbul.

Banguoğlu, Tahsin (1987), *Dil Bahisleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

⁷ Nitelik isimleri, bir yardımcı fiille birlikte de kullanılır. Ancak *büyük ev* ile *büyük olan ev*, yapı ve anlamca aynı değildir. Sıfatların bir tamlayıcıyla birlikte kullanıldığı *bahçesi büyük/ ev* kelime grubu, bahçesi *büyük olan ev*'den eksilti yoluyla meydana gelmiştir. Dilin kimliğini, yüzey yapıya yansıttığı şekiller belirler. Yüzey yapıdaki şekiller de bazen silinebilir; bu bir eksiltidir. *Eksilti* kavramı, “var farz edilen” değil “var olan ancak dilde tasarruf edilen” şekilleri işaret eder.

- Banguoğlu, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bergamalı Kadri (2002), *Müeyyiretü'l-Ulum*, Haz.: Esra Karabacak, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Böler, Tuncay (2008), *Mehmed Râşid'in Rehnümâ-yı Lisân-ı Türki'si Tanzimat Öncesi ve Sonrası Türk Gramerciliğiyle İlgili Kavramlar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Demir, Celal (2003), *Türkçe Öğretiminde Zarf Tümleçleri*, TÜBAR-XIII-/2003-Bahar: 407-423.
- Deny, Jean (2012), *Türk Dil Bilgisi*, Çev.: Ali Ulvi Elöve, Haz.: Ahmet Benzer, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- (Emre), Ahmet Cevat (1931), *Yeni Bir Gramer Metodu Hakkında Layiha*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- Emre, Ahmet Cevat (1941), *Gramerimiz İçin*, Hilmi Kitabevi, İstanbul.
- Emre, Ahmet Cevat (1941a), *Muhtaç Olduğumuz Gramer İnkılâbı*, Hilmi Kitabevi, İstanbul.
- Emre, Ahmet Cevat (1945), *Türk Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Emre, Ahmet Cevat (2004), *Türkçe Sarf ve Nahiv, Eski Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahiv*, Haz.: Gülден Sağol - Erdal Şahin - Nurgül Yıldız, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1962), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Göksel, Aslı - Celia Kerslake (2005), *Turkish, A Comprehensive Grammar*, Routledge.
- Hüseyin Cahit (2000), *Türkçe Sarf ve Nahiv*, Haz.: Leyla Karahan - Dilek Ergönenç, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karpuz, Hacı Ömer (2001), *Türkçe'de Zarflar*, Ege-Doğuş Yayınları, Denizli.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kornfilt, Jaklin (1977), *Turkish*, London and Newyork.
- Lyons, John (1983), *Kuramsal Dilbilime Giriş*, Çev.: Ahmet Kocaman, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Martinet, Andre (1998), *İşlevsel Genel Dilbilim*, Çev.: Berke Vardar, Multilingual, İstanbul 1998
- Özkan, Bülent (2007), *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Füllillerle Birliktelik Kullanımları*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- Süleyman Hüsnü Paşa (2006), *İlm-i Sarf-ı Türki*, Haz.: Recep Toparlı - Dilek Yücel, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tahir Kenan (2004), *Kavaid-i Lisan-ı Türki*, Haz.: Leyla Karahan - Ülkü Gürsoy, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Turan, Fikret, *Türkçede Zarflar Üzerine*, Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara 1998, s. 301-306.
- Uzun, Nadir Engin (2000), *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, Multilingual, İstanbul.
- Vardar, Berke (2007), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Multilingual, İstanbul.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (1935), *Edebî Hatıralar*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul.